

JULIA BARLIŃSKA

Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski
Fundacja Dzieci Niczyje

Wpływ kontaktu zapośredniczonego przez komputer na nasilenie zachowań antyspołecznych i cyberprzemocy

dzieckokrzywdzone.pl

Przedmiotem artykułu jest społeczne funkcjonowanie adolescentów w Internecie, w szczególności w kontekście zachowań agresywnych określanych jako cyberprzemoc. Opisane badanie eksperymentalne poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy funkcjonowanie w cyberprzestrzeni sprzyja podejmowaniu przez młodzież zachowań antyspołecznych w porównaniu z warunkami kontaktu bezpośredniego oraz jaki wpływ na skłonność do zachowań antyspołecznych mogą mieć uprzednie doświadczenia bycia sprawcą lub ofiarą cyberprzemocy. Przedstawiona zostanie także analiza przyczyn występowania zachowań wrogich w sieci ze wskazaniem dwóch źródeł: właściwości indywidualnych adolescentów, będących przejawem procesu rozwojowego, oraz cech medium, jakim jest Internet.

Wstęp teoretyczny

Przemoc rówieśnicza w sieci (cyberprzemoc, cyberbullying) to nowy problem społeczny, którego skutki i skala (por. Hinduja, Patchin 2008; Domaszewski 2007; Wojtasik 2007; Willard 2007) wskazują na konieczność wnikliwego zbadania zjawiska w celu stworzenia empirycznie potwierdzonych wytycznych dla działań interwencyjnych oraz profilaktycznych.

Celem prezentowanego w artykule projektu badawczego¹ była próba empirycznego porównania skłonności do przejawiania zachowań antyspołecznych w naturalnym środowisku społecznym i cyberprzestrzeni oraz dokonanie analizy czynników sprzyjających zachowaniom agresywnym w sieci.

¹ Prezentowane badanie było finansowane w ramach funduszy przyznanych na badania własne nr 180629 Wydziału Psychologii UW.

Cyberprzemoc

Cyberprzemoc jest definiowana jako przemoc z użyciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych, w ramach której wykorzystywane są różne funkcje Internetu, jak np.: poczta elektroniczna, czaty, komunikatory, strony internetowe, blogi, serwisy społecznościowe itd. Przyjmuje ona różne formy: nękanie, straszenie, szantażowanie z użyciem sieci itp. Najczęściej i najpowszechniej doświadczane są przemoc werbalna i publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających, kompromitujących zdjęć lub filmów (Wojtasik 2007).

Przemoc w sieci charakteryzuje się różnym poziomem zaangażowania w krzywdzące dla innych zachowanie – z perspektywy czynnej jako sprawca takich działań lub w roli współuczestnika jako współsprawca cyberprzemocy (Willard 2007).

Płeć jest często uwzględnianym czynnikiem różnicującym nasilenie zachowań antyspołecznych – zarówno w sieci, jak i w kontakcie bezpośrednim. Chłopcy są bardziej agresywni, łatwiej angażują się w zachowania antyspołeczne i częściej stosują przemoc (Maccoby, Brannon 2002 i Jacklin 1974, za: Olweus 2007). Płeć żeńska jest z kolei jednym z istotnych statystycznie czynników ryzyka stania się ofiarą cyberprzemocy (Burges-Proctor i in. 2009).

Przyczyn występowania zachowań wrogich w sieci możemy dopatrywać się we właściwościach indywidualnych osób z grupy, która najczęściej jest sprawcą cyberprzemocy – adolescentów. Pewne przejawy procesu rozwojowego w okresie adolescencji mogą nasilać zachowania antyspołeczne w sieci, np.:

- ograniczona zdolność do decentracji (Piaget 1966);

- nie w pełni ukształtowana zdolność i gotowość do podejmowania refleksji nad sobą i własnym zachowaniem (Jarymowicz, 2001);

- relatywizm moralny (Kolberg 1986, za: Vasta i in. red 1995);

- testowanie granic zasad moralnych, nieuformowana tożsamość osobista (Erickson 1968, za: Vasta i in. red. 1995);

- wpływ norm grupy rówieśniczej zdecydowanie liczniej reprezentowanej w sieci niż dorośli (za: Vasta i in. red. 1995).

Jednak przede wszystkim za intensyfikację zachowań antyspołecznych w sieci odpowiadają cechy kontaktu za pośrednictwem medium, jakim jest Internet.

Internet jest czynnikiem silnie modyfikującym zachowania społeczne i leżące u ich źródeł mechanizmy psychologiczne (por. Wallace 2005; Batorski i in. red. 2006) z racji specyfiki kontaktu zapośredniczonego przez komputer (Zajac 2006).

Podstawową własnością interakcji za pośrednictwem sieci jest anonimowość rozumiana dwojako – jako nieidentyfikowalność (specyficzny kontekst podmiotowości własnej) oraz nieznanomość (niska dostępność przesłanek na temat uczestnika interakcji w kontakcie zapośredniczonym przez komputer) (Mazurek 2006). Specyficzne warunki panujące w sieci sprawiają, że człowiek inaczej postrzega siebie i innych.

Odmienność kreowania obrazu innej osoby wynika z braku podstawowego dla komunikacji kanału niewerbalnego, tj.: ekspresji mimicznych o charakterze optymalnym i suboptymalnym (Ohme 2003), gestykulacji, dystansu fizycznego, modulacji głosu, kontaktu wzrokowego... itp., co ogranicza możliwość aktywizowania mechanizmów empatii afektywnej (Gołąb, Reykowski 1989, Batson 1991). Zachowanie wobec innego „niewidzialnego” w sieci pozbawione jest więc potencjalnych ograniczeń, a także łatwo dostępnych wskazówek, które mogłyby modyfikować czy zmieniać charakter relacji.

Kontakty zapośredniczone przez komputer budują także specyficzną podmiotowość własną. Poczucie nieidentyfikowalności w przestrzeni wirtualnej skutkuje

brakiem konieczności dbania o autoprezentację i opinie innych ludzi. Sprzyja to internetowemu efektowi odhamowania – ang. *disinhibition* (Joinson 1998), polegającemu na nie odczuwaniu, charakterystycznych dla kontaktów bezpośrednich, ograniczeń – „hamulców” dla zachowań nieaprobowanych (por. Willard 2007).

Sprawia to, że ludzie zachowują się w sposób, w jaki nie zachowaliby się w sytuacji bezpośredniego kontaktu z drugim człowiekiem. Najpierw obrażają, a dopiero później zastanawiają się nad tym, co zrobili. Staje się to zarzewiem internetowej agresji (Goleman, za: Strzelecka 2007).

Pytania badawcze

Celem badania była próba ukazania specyfiki relacji z innymi kreowanej w Internecie poprzez porównanie skłonności do przejawiania zachowań antyspołecznych w dwóch typach warunków: kontaktu bezpośredniego i kontaktu zapośredniczonego przez komputer, uwzględniając różne perspektywy zaangażowania w zachowanie antyspołeczne.

Z racji eksploracyjnego charakteru badania zdecydowano nadać hipotezom status pytań badawczych.

Metodologia

Weryfikacja pytań badawczych odbyła się w schemacie eksperymentalnym, międzygrupowym, wykorzystującym metodę aplikacji komputerowej oraz metodę tradycyjną.

Zmienne niezależne odnoszące się do pierwszego pytania badawczego stanowiły:

– typ kontaktu: bezpośredniego *versus* zapośredniczonego przez komputer;

Eskalacji zachowań agresywnych sprzyja także skąpa ilość informacji zwrotnych na temat naszych zachowań w sieci. W indywidualnistyczno-anarchistycznej kulturze Internetu (Leiner i in., za: Nowak, Krejtz 2006) sygnały hamujące zachowania agresywne pochodzące od innych nie są w sposób widoczny komunikowane lub często nie są w ogóle przekazywane. Dlatego też warunki Internetu sprzyjają łatwiejszej racjonalizacji niebezpiecznych, nieodpowiedzialnych lub krzywdzących zachowań antyspołecznych zaliczanych do cyberprzemocy (Hinduja, Patchin 2008; Willard 2007; Goleman 2007, za: Strzelecka 2007).

Pytanie badawcze nr 1:

Czy warunki kontaktu zapośredniczonego przez komputer nasilają zachowania antyspołeczne w porównaniu z warunkami kontaktu bezpośredniego?

Pytanie badawcze nr 2²:

Jakie zmienne (płeć, rodzaj roli, typ kontaktu i zachowania) różnicują częstość doświadczeń jako sprawca lub ofiara cyberprzemocy?

– rodzaj roli, jaką osoba badana pełni: sprawca *versus* współsprawca;

– płeć.

Zmienną zależną był wybór zachowania antyspołecznego *versus* neutralnego.

Zmiennymi niezależnymi odnoszącymi się do drugiej hipotezy były:

² Drugie pytanie badawcze ma charakter eksploracyjny. Jego celem jest poznanie zróżnicowania i specyfiki towarzyszącej doświadczeniom bycia sprawcą czy ofiarą cyberprzemocy. Ze względu na ten charakter pytania, na poziomie teoretycznym nie był określany statusu zmiennych, a pytanie ma charakter różnicowy.

- typ kontaktu: bezpośredniego *versus* zapośredniczonego przez komputer;
- rodzaj roli, jaką osoba badana pełni: sprawca *versus* współsprawca;
- płęć;
- wybór zachowania antyspołecznego *versus* neutralnego traktowany jako pomiar prawdopodobieństwa (zmienna ilościowa).

Zmienne zależne stanowiły doświadczenia jako sprawca i jako ofiara cyberprzemocy.

Dla obydwu pytań badawczych wprowadzona została zmienna kontrolowana - zapotrzebowanie na aprobatę społeczną, której wysoki poziom potencjalnie mógł stanowić zagrożenie dla pomiaru zmiennej zależnej - zachowań antyspołecznych wobec rówieśnika.

Narzędzia, pomiar zmiennych i wskaźniki

W celu pomiaru zmiennych zostały zastosowane następujące narzędzia:

1) „Wiadomość od kolegi”,

2) Kwestionariusz doświadczeń z zakresu cyberprzemocy,

3) Kwestionariusz Aprobaty Społecznej (KAS).

„Wiadomość od kolegi”

Narzędzie to zostało opracowane specjalnie na potrzeby badania. Operacjonalizowało ono następujące zmienne niezależne:

a) typ kontaktu,

b) rodzaju roli,

c) zmienną zależną - wybór zachowania wobec rówieśnika.

Podstawę stanowiło ośmieszające zdjęcie (twarz „ofiary” wklejona w zdjęcie psa), opatrzone obraźliwym dla osoby prezentowanej na zdjęciu komentarzem oraz zachętą do zachowania antyspołecznego.

Materiał stanowiący przejaw przemocy werbalnej oraz rozpowszechniania niechcianych zdjęć w Internecie, wzorowanych na studiach przypadku Helpline.org.pl³, został zaprezentowany jako wiadomość „od rówieśnika”. Zadaniem osoby badanej była decyzja, jak się zachować w opisanej sytuacji: czy wybrać zachowanie antyspołeczne, czy neutralne wobec prezentowanego na zdjęciu rówieśnika.

„Wiadomość od kolegi” występowała w kilku wersjach operacjonalizujących warunki badania.

1. Typ kontaktu: bezpośredniego vs zapośredniczonego przez komputer

W zależności od typu kontaktu „Wiadomość od kolegi” była prezentowana w sposób:

a) bezpośredni - odnoszący się do realnego kontekstu społecznego przypominającego sytuację ze „szkolnej ławki”, osoba badana otrzymywała wiadomość na kartce;

b) zapośredniczony przez komputer - wiadomość od kolegi była udostępniana za pomocą internetowej aplikacji komputerowej przypominającej komunikator tekstowy, aktywizując sytuację kontaktu za pomocą Internetu.

2. Typ roli: sprawca vs współsprawca

W zależności od rodzaju przydzielonej roli „Wiadomość od kolegi” była prezentowana w dwóch wersjach, różniących się perspektywą zaangażowania w zachowanie antyspołeczne:

a) wersja 1 - współsprawca,

b) wersja 2 - sprawca⁴.

Rola współsprawcy została zoperacjonalizowana jako sytuacja, w której osoby

³ Punktu profesjonalnej pomocy dla nieletnich ofiar zagrożeń internetowych, prowadzonego przez Fundację Dzieci Niczyje w ramach projektu *Safer Internet*.

⁴ Sposób operacjonalizacji zmiennej został stworzony na podstawie wyników badań pilotażowych, przeprowadzonych wśród gimnazjalistów dotyczących ich klasyfikacji zachowań z obszaru sprawstwa i współsprawstwa.

badane mają podjąć decyzję o przekazaniu ośmieszającej wiadomości swojemu koledze z ławki (w wariancie bezpośrednim) bądź przesłać ją dalej (w wariancie zapośredniczonym).

Rola sprawcy została zoperacjonalizowana jako sytuacja, w której osoby badane mają podjąć decyzję na temat zgody na wywieszenie ośmieszającej wiadomości na korytarzu szkolnym (w wariancie bezpośrednim) bądź dodanie jej do strony klasowej (w wariancie zapośredniczonym).

3. Pomiar wyboru rodzaju zachowania: antyspołecznego vs neutralnego

Pomiar zmiennej zależnej polegał na wyborze jednego z dwóch możliwych zachowań: antyspołecznego lub neutralnego. W zależno-

ści od typu kontaktu oraz rodzaju roli osoba badana zaznaczała na kartce bądź naciskała klawisz ujawniający jej wybór zachowania:

- 1) w warunkach roli współsprawcy:
  - w kontakcie bezpośrednim: „przekażę dalej” bądź „wyrzucę”;
  - kontakcie zapośredniczonym: „prześle dalej” bądź „usunę”;
- 2) w warunkach roli sprawcy:
  - w kontakcie bezpośrednim „powieszę na korytarzu” bądź „wyrzucę”;
  - w kontakcie zapośredniczonym: „dodam do strony klasy” bądź „usunę”.

Wskaźnik zmiennej zależnej – wyboru pomiędzy zachowaniem antyspołecznym i neutralnym stanowiły uśredniane częstości wyborów.

Kwestionariusz doświadczeń z zakresu cyberprzemocy

Kwestionariusz został użyty w celu pomiaru zmiennej doświadczenia z cyberprzemocą jako sprawca i jako ofiara.

Kwestionariusz składa się z 10 pytań, dobranych na podstawie wcześniej wykorzystywanych narzędzi kwestionariuszowych w badaniach pt. *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*, przeprowadzonych przez agencję Gemius dla Fundacji Dzieci Niczyje w styczniu 2007 r.

Pytania dotyczyły specyfiki doświadczanej przemocy (wyzywania, publikacji ośmieszających materiałów, straszenia lub szantażowania, poniżania oraz podszywania się) w dwóch perspektywach: pytań odnoszących się do „bycia sprawcą” oraz „bycia ofiarą” cyberprzemocy.

Każde pytanie opatrzone było pięciostopniową skalą odpowiedzi odnoszącą się do częstości doświadczanej cyberprzemocy (ponad 5 razy, kilka razy, raz, nigdy, nie wiem/nie pamiętam).

Kwestionariusz zawierał także metryczkę, w której rejestrowany był wiek, płeć oraz województwo, w którym mieszka osoba badana.

Wskaźnik zmiennej zależnej stanowiły wyniki na 2 skalach utworzonych z:

- a) wyników dotyczących doświadczeń jako sprawca zachowań antyspołecznych w Internecie (pytania 1–5) – skala sprawca,
- b) wyników dotyczących doświadczeń w zakresie bycia ofiarą cyberprzemocy (pytania 6–10) – skala ofiara.

W celu strukturalizacji wyników utworzono 2 skale ogólne:

- a) z wyników dotyczących doświadczeń jako sprawca zachowań antyspołecznych w Internecie (pytania 1–5),
- b) z wyników dotyczących doświadczeń w zakresie bycia ofiarą cyberprzemocy (pytania 6–10).

Ze względu na brak danych psychometrycznych kwestionariusza przeprowadzono analizę rzetelności metodą Alfa Cronbacha. Statystyka Alfa została policzona oddzielnie dla obu wyodrębnionych podskal:

- skali sprawca (pięć pozycji),
- skali ofiara (pięć pozycji).

Uzyskano wysokie współczynniki: 0,81 – dla podskali ofiara i 0,74 – dla podskali sprawca.

Kwestionariusza Aprobaty Społecznej (KAS)

Kwestionariusz KAS w opracowaniu Drwała i Wilczyńskiej (1985) został użyty w celu pomiaru zmiennej kontrolowanej – zapotrze-

bowania na aprobatę społeczną. Wskaźnik zmiennej stanowiły średnie z wyników uzyskane z odpowiedzi na 29 pytań kwestionariusza.

Procedura badania

Badanie zostało przeprowadzone w czerwcu 2008 r. z udziałem uczniów szkół gimnazjalnych. Wszystkie etapy badania miały charakter anonimowy. Czas trwania procedury to około 10 minut.

Badania miały charakter grupowy i odbywały się w klasie szkolnej – sali informatycznej podczas lekcji udostępnionej przez nauczyciela. Udział w badaniu był uwarunkowany zgodą dyrektora szkoły, rodzica i samego ucznia. Osobom badanym w obydwu warunkach kontaktu zaprezentowana została pisemna instrukcja wraz z prośbą o wyrażenie zgody na udział w badaniu⁵.

Uczniom, którzy bądź sami nie chcieli brać udziału w badaniu bądź rodzice nie wyrazili takiej zgody, zaproponowane zostało zajęcie alternatywne – zostali zaproszeni do odwiedzenia strony www.dzieckowsieci.pl (sekcja dla młodzieży), gdzie zapoznawali się z elektronicznymi materiałami edukacyjnymi na temat bezpiecznego korzystania z Internetu adresowanymi do ich grupy wieku.

Każdy etap badania poprzedzała szczegółowa instrukcja⁶ do kolejnych zadań. Pierwszym zadaniem była „Wiadomość od kolegi”, w ramach którego każda osoba badana była losowo kwalifikowana do jednego z czterech warunków badania, wyznaczonego przez typ kontaktu oraz rodzaj przydzielonej roli, w którym po zapoznaniu się z opisem sytuacji dokonywała wyboru rodzaju zachowania.

Po zakończeniu pierwszego zadania uczestnik był proszony o wypełnienie kwestionariusza diagnozującego rodzaj i częstość doświadczeń z zakresu cyberprzemocy.

Jako ostatni osoby badane wypełniały Kwestionariusz Aprobaty Społecznej.

Po zakończeniu dziękowano uczestnikom za udział w badaniu, podając dodatkowe informacje dotyczące celu badania oraz informowano, że zostanie przekazana informacja⁷ zwrotna o globalnych wynikach analiz.

⁵ Poprzez zaznaczenie krzyżyka w wybranej kratce na kartce w warunku bezpośrednim oraz naciśnięcie odpowiedniego przycisku w warunku pośrednim.

⁶ Instrukcja wprowadzająca została opracowana w formie dostosowanej do badanej grupy. Informowała, że badanie dotyczy zachowań młodych ludzi w Internecie – różnych sytuacji i zachowań, których można doświadczać w sieci. Celem badania było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy doświadczenia w sieci są podobne, czy inne od tych w świecie rzeczywistym.

⁷ Zbiorcza informacja zwrotna została przygotowana w dwóch wersjach: raportu dla nauczycieli i rodziców oraz raportu dla młodzieży – przeznaczony do zaprezentowania uczniom przez nauczyciela, napisanego językiem zrozumiałym dla młodzieży. Obydwa raporty zostały dostarczone do szkół po zakończeniu badania. Szkoły, uczniowie oraz rodzice otrzymają również adres e-mailowy badacza w razie pojawienia się dalszych pytań lub potrzeb. Po zakończeniu całego projektu do szkół zaangażowanych w projekt zostanie dostarczone narzędzie edukacyjne pomocne w przeprowadzeniu zajęć z zakresu profilaktyki sprawstwa cyberprzemocy.

Uczestnicy badania

W badaniu uczestniczyło 795 osób w wieku 12–16 lat: 398 mężczyzn i 396 kobiet. Badani są uczniami szkół gim-

nazjalnych z województw: wielkopolskiego, mazowieckiego, podkarpackiego i lubuskiego.

Analiza wyników

Ostatecznym analizom poddane zostały dane pochodzące od 760 osób. Różnica w liczbie osób przebadanych i poddanych

analizom wynikała z braku danych i niepełnego, fragmentarycznego wypełniania kwestionariuszy.

Wyniki analiz dotyczące pytania badawczego nr 1

Pierwsze pytanie badawcze dotyczyło wpływu typu kontaktu (zapośredniczony vs bezpośredni) na nasilenie zachowań antyspołecznych. W celu jego weryfikacji przeprowadzono trójczynnikową analizę wariancji w schemacie międzygrupowym, gdzie czynnikami były zmienne: płeć, rola i rodzaj kontaktu, zaś zmienną zależną stanowił wybór zachowania antyspołecznego *versus* neutralnego.

Analiza wariancji ujawniła następujące efekty⁸:

1) efekt główny typu kontaktu $F(1,752) = 9,64$ dla $p < 0,005$, $\eta^2 = 0,013$;

2) efekt główny rodzaju roli $F(1,752) = 17,76$ dla $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,023$;

3) efekt interakcyjny rodzaju roli i typu kontaktu $F(1,752) = 4,59$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,006$;

4) efekt interakcyjny typu kontaktu i płci $F(1,752) = 4,24$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,006$.

Przeprowadzone porównania *post hoc* NIR dla pierwszego efektu interakcyjnego ujawniły istotne różnice w częstości wyboru zachowań antyspołecznych ($p < 0,001$) między następującymi grupami:

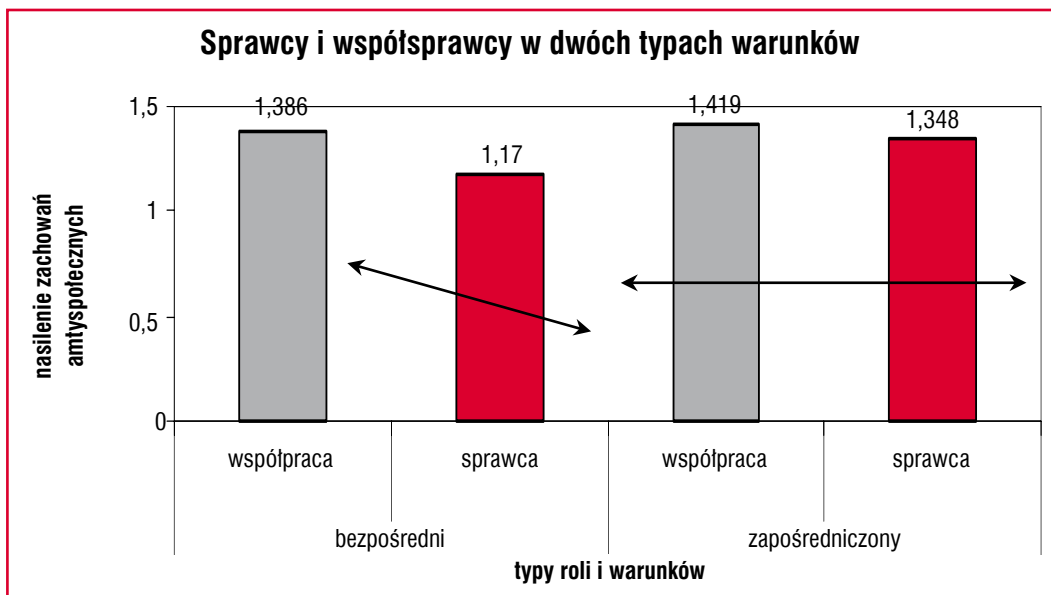
1) sprawcami w kontakcie zapośredniczonym i w kontakcie bezpośrednim wykazując, iż średnia częstość wyboru zachowań antyspołecznych jest wyższa w kontakcie zapośredniczonym przez Internet niż w kontakcie bezpośrednim.

2) współsprawcami a sprawcami w kontakcie bezpośrednim, wykazując, iż średnia częstość wyboru zachowań antyspołecznych jest wyższa w roli współsprawcy.

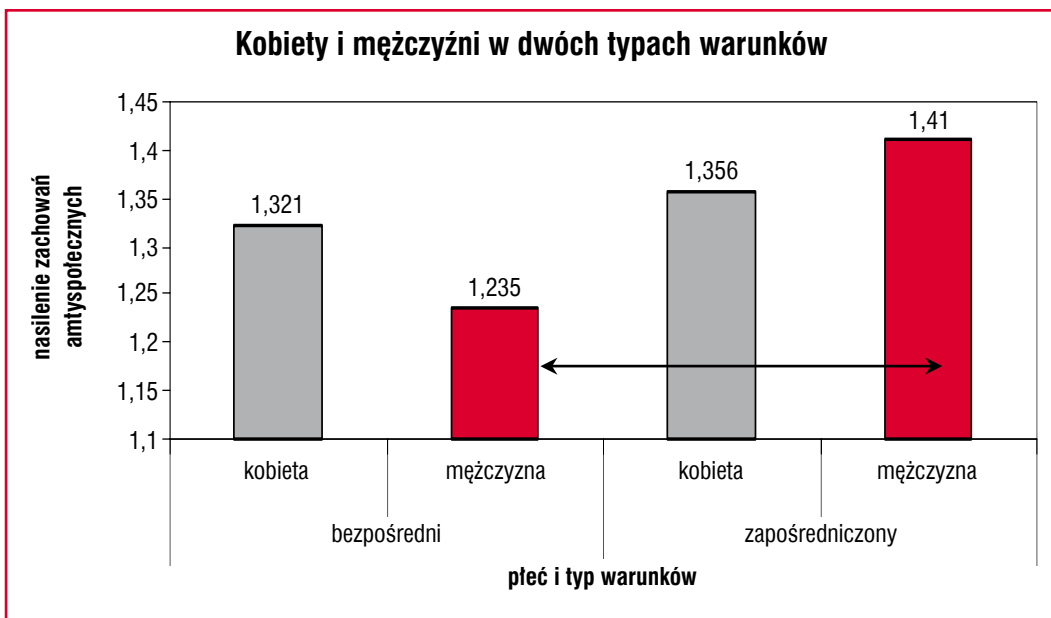
Uzyskane zależności ilustruje wykres średnich (wykres 1).

Porównania *post hoc* NIR dla drugiego efektu interakcji – płci i typu kontaktu ujawniły istotne różnice w częstości wyboru zachowań antyspołecznych ($p < 0,001$) między mężczyznami w zależności od typu kontaktu: w warunkach zapośredniczonym przez komputer mężczyźni częściej wyrażali zgodę na zachowanie antyspołeczne niż w kontakcie bezpośrednim, co ilustruje wykres 2.

⁸ Analizę poprzedziło odfiltrowanie wyników osób badanych charakteryzujących się bardzo wysokim zapotrzebowaniem na aprobatę społeczną (wynikami powyżej 3 odchylenia standardowego w kwestionariuszu KAS).

Wykres 1. Średnie częstości wyboru zachowań antyspolecznych w grupach sprawców i współsprawców w warunkach bezpośrednich vs zapośredniczonych przez komputer

Wykres 2. Średnie częstości wyboru zachowań antyspolecznych ze względu na płeć w dwóch typach warunków

Wyniki dotyczące pytania badawczego nr 2

Kolejne pytanie badawcze dotyczyło tego, jakie czynniki (płeć, rodzaj roli, typ kontaktu i zachowania) różnicują zakres doświadczeń jako sprawca lub ofiara cyberprzemocy.

Analizy zostały przeprowadzone osobno dla dwóch grup wyróżnionych ze względu na uzyskane wyniki na 2 skalach ogólnych, utworzonych:

- z wyników dotyczących doświadczeń jako sprawca zachowań antyspołecznych w Internecie (pytania 1-5),

- wyników dotyczących doświadczeń w zakresie bycia ofiarą cyberprzemocy (pytania 6-10).

Analiza typu otrzymanego rozkładu dla skali sprawca⁹ wykazała, że jest wiele osób

o wynikach zbliżonych do średniej, mało zaś wyników skrajnych wskazujących na bardzo częste doświadczenia bycia sprawcą cyberprzemocy bądź ich całkowity brak.

Wyniki dla skali ofiara¹⁰ pokazują, iż większość badanych miała doświadczenia jako ofiara cyberprzemocy o przeciętnym nasileniu.

Przeprowadzono czwórczynnikowe analizy wariancji¹¹ w schemacie międzygrupowym, gdzie czynnikami były zmienne: płeć, rola i rodzaj kontaktu oraz prawdopodobieństwo wyboru pomiędzy zachowaniem neutralnym a antyspołecznym. Zmienną zależną stanowiły wyniki na skali sprawca oraz ofiara.

Wyniki dotyczące pytania badawczego nr 2 – skali sprawca

W wyniku analiz testujących, który z czynników różnicuje częstość doświadczeń jako sprawca uzyskano następujące istotne statystycznie efekty:

1) efekt główny płci $F(1,741) = 6,12$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,008$;

2) efekt główny prawdopodobieństwa wyboru zachowania antyspołecznego $F(1,741) = 59,97$ dla $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,075$;

3) efekt interakcyjny prawdopodobieństwa wyboru zachowania antyspołecznego i płci $F(1,741) = 4,180$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,006$.

Przeprowadzone porównania *post hoc* NIR w zakresie doświadczeń jako sprawca dla efektu interakcji wyboru zachowa-

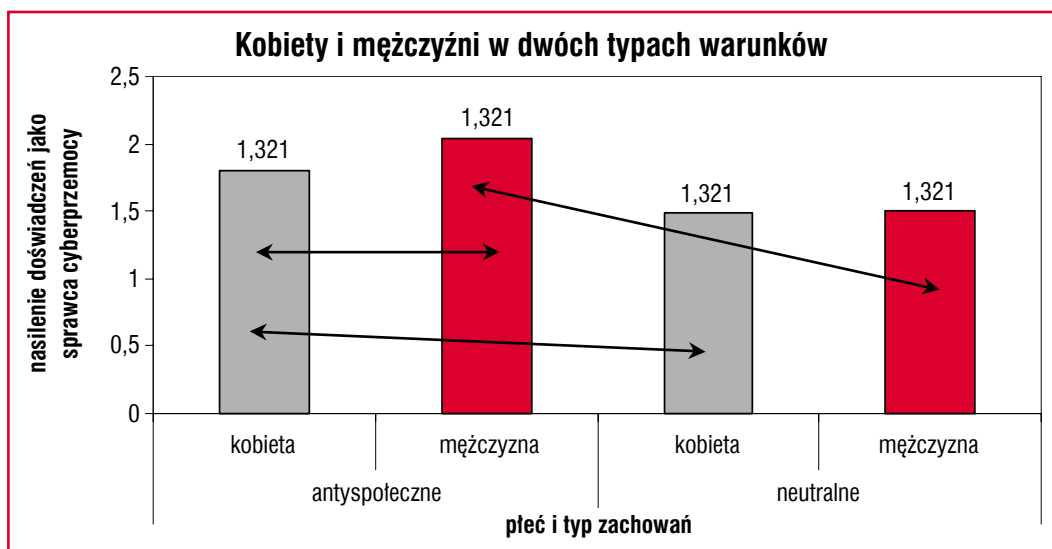
nia antyspołecznego i płci ujawniły istotne różnice ($p < 0,001$) w grupie mężczyzn i w grupie kobiet w zależności od typu kontaktu, oraz między płciami ze względu na częstość wystąpienia zachowań antyspołecznych.

Wykres średnich (wykres 3) pokazuje, że doświadczeniu bycia sprawcą cyberprzemocy towarzyszył istotnie częstszy wybór zachowań antyspołecznych zarówno w grupie kobiet, jak i w grupie mężczyzn. Natomiast spośród osób badanych, które zachowały się antyspołecznie, sprawcami cyberprzemocy są częściej mężczyźni niż kobiety.

⁹ Rozkład jest względnie symetryczny względem osi pionowej (skośność wynosi 1,301) oraz leptokurtyczny, o czym świadczy otrzymana wartość kurtozy = 1,292.

¹⁰ Skośność dla skali ofiara wynosi 1,676, natomiast wartość kurtozy (wynosząca 3,130) sugeruje bardzo mało wyników skrajnych i rozkład leptokurtyczny.

¹¹ Analizy zostały przeprowadzone po odfiltrowaniu odpowiedzi „nie wiem/nie pamiętam” (zakodowanych jako braki danych) oraz usunięciu wyników osób badanych charakteryzujących się bardzo wysokim zapotrzebowaniem na aprobatę społeczną (wyniki powyżej 3 odchylenia standardowego w kwestionariuszu KAS).

Wykres 3. Różnice w częstotliwości doświadczeń, jako sprawca cyberprzemocy u kobiet i mężczyzn przejawiających dwa typy zachowań: antyspołecznych vs. neutralnych

Wyniki dotyczące pytania badawczego nr 2 – skali ofiara

W wyniku analiz testujących wpływ czynników różnicujących częstość doświadczenia jako ofiara cyberprzemocy uzyskano następujące istotne statystycznie efekty:

1) efekt główny rodzaju roli $F(1,739) = 5,69$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,008$;

2) efekt główny prawdopodobieństwa wyboru zachowania antyspołecznego $F(1,739) = 16,74$ dla $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,022$;

3) efekt interakcyjny prawdopodobieństwa wyboru zachowania antyspołecznego i rodzaju roli $F(1,739) = 4,7$ dla $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,006$;

Analiza efektu interakcji prawdopodobieństwa wyboru zachowania antyspołecznego i rodzaju roli na doświadczenia jako ofiara cyberprzemocy, przeprowadzona porównaniami *post hoc* testem NIR, ujawniła istotne różnice ($p < 0,001$) pomiędzy:

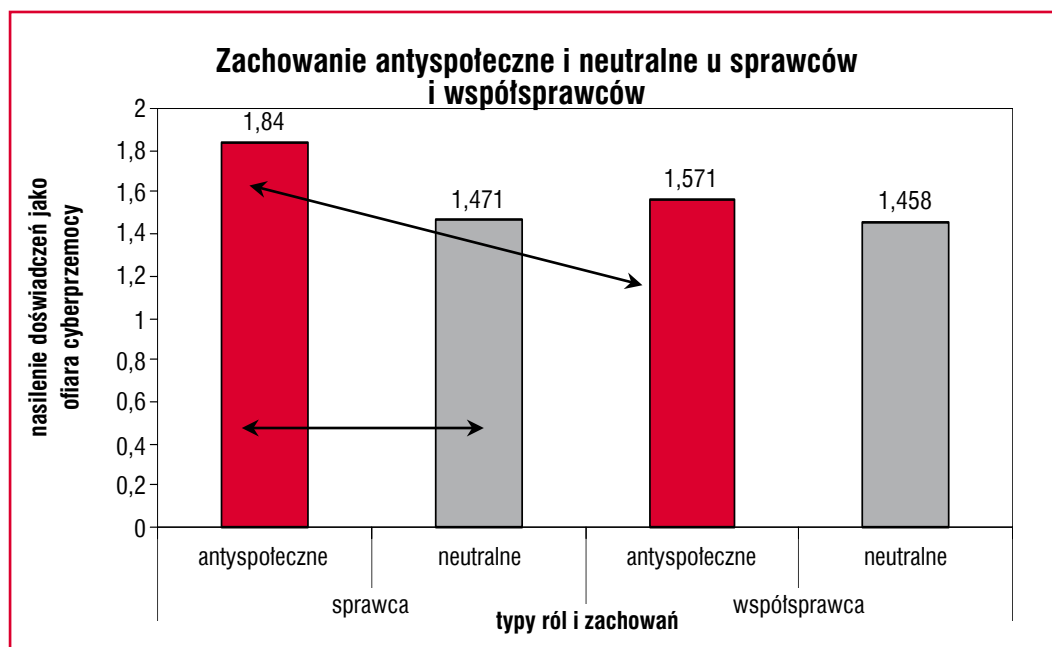
- sprawcami i współsprawcami zachowującymi się antyspołecznie,
- sprawcami różniącymi się częstością wyboru zachowania antyspołecznego.

Wykres średnich (wykres 4) pokazuje, że częstsze doświadczenia jako ofiary cyberprzemocy miały te osoby, które funkcjonowały w roli sprawcy i częściej wybierały zachowania antyspołeczne.

Podsumowanie wyników

Nasilenie zachowań antyspołecznych jest wyższe w kontakcie zapośredniczonym przez Internet niż w kontakcie bezpośrednim dla badanych występujących w roli sprawców.

W warunkach bezpośredniego kontaktu generalnie rzadziej wystąpił wybór antyspołecznych zachowań, ponadto w łagodniejszej, bardziej anonimowej roli współsprawcy.

Wykres 4. Różnice w częstotliwości doświadczeń jako ofiara cyberprzemocy w zależności od rodzaju roli: sprawca vs współsprawca oraz wyboru zachowania antyspołecznego vs neutralnego

Typ warunków okazał się silniej różnicować zachowania mężczyzn niż kobiet. Okazało się, że mężczyźni wybierają zachowanie antyspołeczne częściej w warunkach zapośredniczonym przez Internet niż w kontakcie bezpośrednim.

Drugie pytanie badawcze dotyczyło tego, jakie zmienne wpływają modyfikująco na częstotliwość doświadczeń jako sprawca lub ofiara cyberprzemocy.

Analizy wykazały, że osoby wybierające zachowanie antyspołeczne częściej

były sprawcami cyberprzemocy. Ponadto mężczyźni okazywali się częstszymi sprawcami cyberprzemocy, mimo że płeć nie różnicowała częstotliwości zachowań antyspołecznych.

Doświadczenia bycia ofiarą cyberprzemocy współwystępowały z częstszym wyborem zachowania antyspołecznego podejmowanego z perspektywy sprawcy – bardziej aktywnym i widocznym społecznie zachowaniu (interakcja ta miała charakter dwustronny).

Dyskusja wyników

Internet nasila zachowania antyspołeczne

Przeprowadzone badanie miało wstępny, eksploracyjny charakter. Podstawowym celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy ustosunkowania wobec róż-

wieśnika mają inny charakter w dwóch typach warunków społecznych, czy kontakt zapośredniczony przez komputer charakteryzuje częstsze występowanie zachowań

antyspołecznych niż w przypadku relacji pozbawionej pośrednictwa mediów.

Ponadto przedmiotem zainteresowania było to, jakie cechy (środowiska, osób badanych i natury ich ustosunkowań wobec rówieśnika) różnicują częstość doświadczeń jako sprawca i ofiara cyberprzemocy. A oto uzyskane rezultaty.

Uzyskane wyniki potwierdzają modyfikujący wpływ warunków, w jakich dochodzi do interakcji, wskazując, że relację w cyberprzestrzeni charakteryzuje częstsze niż w kontakcie bezpośrednim ujawnianie zachowań antyspołecznych. Ponadto w kontakcie zapośredniczonym przez komputer częściej dochodzi do zachowań antyspołecznych w roli sprawców, która w większym stopniu może sprzyjać pojawianiu się cyberprzemocy.

W toku badań wykazano także, że doświadczenie bycia sprawcą lub ofiarą cyberprzemocy ma związek z wyborem zachowań antyspołecznych zarówno w sieci, jak i w bezpośrednim kontakcie. Rezultaty

uwzględniające płeć wskazują z kolei na łatwiejsze angażowanie się chłopców zarówno w zachowania antyspołeczne, jak i sprawstwo cyberprzemocy.

Efekty te uzyskały empiryczne potwierdzenie w grupie młodych internautów z pokolenia e-generacji, którzy brali udział w badaniu. Dlaczego kontakt internetowy jest nacechowany agresją i co sprawia, że młodzi ludzie robią w sieci rzeczy, których nie dopuściliby się w kontakcie bezpośrednim?

Uzyskane wyniki możemy traktować jako pośrednie potwierdzenie nasilającego zachowania antyspołeczne i cyberprzemoc wpływu interakcji specyfiki okresu dojrzewania oraz cech cyberprzestrzeni. Najważniejsze właściwości kontaktu zapośredniczonego, które potencjalnie mogą nasilać zachowania nieaprobowane społecznie, to przede wszystkim: niska dostępność przesłanek na temat uczestnika interakcji w kontakcie zapośredniczonym przez komputer oraz specyficzny kontekst podmiotowości własnej.

Anonimowi Inni w Internecie – niska dostępność przesłanek na temat uczestnika interakcji w kontakcie zapośredniczonym przez komputer

Osoby istnieją w Internecie w inny sposób niż w społeczeństwie realnym (Nowak, Krejtz 2006, s. 6). Specyficzny odbiór obecności innego w sieci może tłumaczyć częstsze w porównaniu z relacjami bezpośrednimi występowanie zachowań antyspołecznych w Internecie w roli sprawcy. Nie chodzi tu jedynie o różnicę wynikającą z braku fasadowej fizycznej obecności innej osoby w sieci. Kontakt internetowy, z racji wciąż dominującej komunikacji tekstowej oraz uboższego i schematycznego charakteru zastępczych ekspresji mimicznych (emotikonki), pozbawiony jest regulacyjnego wpływu komunikacji niewerbalnej.

Ograniczenie korzystania z kanału niewerbalnego może pociągać za sobą daleko

idące konsekwencje. Uuboższe ilości łatwo interpretowalnych i bezpośrednich komunikatów, zawierających informacje zwrotne o samopoczuciu innej osoby.

To z kolei ogranicza możliwość aktywizowania mechanizmów empatii afektywnej, stanowiącej niezwykle ważny, bo czytelny dla adolescentów kod, w którym rozpoznawane są stany innej osoby i które potencjalnie blokują działania mogące sprawić przykrość drugiej osobie i sprzyjać przerwaniu interakcji (Beer, za: Strzelecka 2007).

Natomiast uruchomienie mechanizmów poznawczych empatii (potencjalnie hamujących agresję), ze względu na wskazane we wstępie właściwości rozwojowe tej grupy wieku, jest mało prawdopodobne.

Ponadto w środowisku Internetu w miejsce fizycznej obecności innych ludzi występuje interfejs komputera, który dodatkowo obciąża zasoby poznawcze, utrudniając wartościowanie oparte na mechanizmach refleksyjnych. *Pewne cechy oprogramowania komputera stymulują impulsywność* (Wallace 2005, s. 168). Zmienia to znaczenie wielu zjawisk społecznych i zachowań, np. łatwiej jest nacisnąć klawisz „wyślij”, zanim kolejna, bardziej trzeźwa myśl zdąży przy-

nieść refleksję i powstrzymać nas od wysłania niefortunnej wiadomości.

Specyfika nowoczesnych mediów narzuca zwięzłość i lapidarność, co skutkuje zubożeniem formy przekazu, ograniczając jasną werbalizację myśli i przewidywanie konsekwencji czynów.

Na łatwość angażowania się w zachowania agresywne w sieci wpływa nie tylko sposób postrzegania innych, ale także percepcja własnej osoby.

Nieidentyfikowalność

- specyficzny kontekst podmiotowości własnej

Swoista autonomia cyberprzestrzeni wobec „rzeczywistego świata” jest jednym z fundamentalnych doświadczeń internatów (Mazurek 2006, s. 87). Kontakty zapośredniczone przez komputer budują specyficzną podmiotowość własną, która może odpowiadać za nasilenie zachowań antyspołecznych w tych warunkach.

Następstwa anonimowości dobrze ilustrują wyniki klasycznych badań psychologicznych (np. Zimbardo 1969; Miligram 1963, 1965, za: Clarke 2005). Podobnie jak w laboratoryjnych warunkach sprzyjających deindywidualizacji, w cyberprzestrzeni ludzie robią bądź mówią rzeczy, których nie zrobiliby lub nie powiedzieliby w realnym kontekście społecznym.

Internetowy efekt odhamowania związany jest ze specyficznym kontekstem podmiotowości własnej, wynikającej m.in. z: anonimowości pseudonimu sieciowego, bycia niewidocznym dla innych oraz zwiększonego poczucia ego z racji samotnego przebywania przed ekranem komputera (Suler, za: Strzelecka 2007).

To wrażenie anonimowości i nieidentyfikowalności w Internecie sprawia, że młodzież czuje się bezkarna (por. Willard 2007), przez co łatwiej niż w kontakcie bezpośrednim angażuje się w zachowania antyspołeczne w roli sprawców, nie bacząc na konsekwencje swoich czynów.

Wyniesione z gier komputerowych, forów, czatów czy portali społecznościowych doświadczenia sprawiają, że młodzież oczekuje interaktywności i bycia zauważanym, nawet kosztem przekraczania granic dobrego smaku i zasad moralnych.

Ta swoista obligacja do aktywności własnej często przybiera wymiar czysto egocentryczny. Traktuje się innych w sposób instrumentalny i zdehumanizowany, jak ludzką abstrakcją, odartą z prawa do szacunku i prywatności.

Podsumowując, *dzięki Internetowi zachodzi radykalna zmiana przestrzeni społecznej i kontekstu społecznego, w którym znajduje się jednostka* (Nowak, Krejtz 2006, s. 5). Wyobrażenia o sobie i innych kreowane w warunkach kontaktów zapośredniczonych przez komputer są jakościowo różne od tych tworzonych w świecie rzeczywistym (por. Nowak, Krejtz 2006; Wallace 2005).

Możemy przypuszczać, że jest to wynik fragmentarycznej aktywizacji reprezentacji Ja i obiektów społecznych oraz powiązanych z nimi standardów wartościowania (Gołąb, Reykowski 1985).

Istnieją dowody empiryczne na to, że warunki tego typu prowadzą do formułowania uproszczonych, stereotypowych i bardziej skrajnych sądów o innych, właściwych dla afektywnego systemu warto-

ściowania (por. Karwowska, za: Jarymowicz red. 2001).

Efekt ten jest szczególnie widoczny przy ustosunkowaniach opartych na przesłankach o charakterze negatywnym – efekt negatywności (Cacioppo, Berntson 1994; Cacioppo i in. 1997, Peters, Czapiński 1990; Taylor 1991; za: Jarymowicz red. 2001), stanowiących podstawę zachowań agresywnych i antyspołecznych.

Znaczenie doświadczeń cyberprzemocy

Dla adolescentów Internet jest często głównym i autonomicznym środowiskiem zaspokajania potrzeb społecznych (Nowak, Krejtz 2006), dlatego też charakter społecznych doświadczeń zdobywanych w sieci ma wpływ na ich zachowania wobec innego.

W toku badań wykazano, że posiadanie doświadczeń jako sprawca i ofiara cyberprzemocy ma związek z wyborem zachowań antyspołecznych zarówno w sieci, jak i w bezpośrednim kontakcie.

Wybór – zachować się antyspołecznie czy nie, może zależeć od uprzednich doświadczeń jako sprawcy cyberprzemocy. Im częstsze te doświadczenia, tym większa łatwość reagowania w sposób antyspołeczny w sytuacji wyboru między zachowaniem nieaprobowanym a neutralnym.

Uzyskane wyniki możemy interpretować na kilka sposobów.

Po pierwsze, jako przejaw stałej, nasilonej tendencji do zachowań antyspołecznych u niektórych adolescentów – niezależnie od typu kontaktu.

Po drugie, jako konsekwencję ekspozycji na agresję w mediach w dzieciństwie i młodości. Podobne zależności zostały uzyskane między oglądaniem agresywnych przekazów medialnych a zachowaniami agresywnymi w okresie późnej adolescencji i dorosłości.

Efekt taki ujawniający się w dłuższej perspektywie można tłumaczyć uwewnętr-

Fragmentaryczna aktywizacja reprezentacji wydaje się szczególnie charakterystyczna dla osób, które mają stosunkowo słabo rozbudowany system standardów ewaluacji – na wymiarach ilości i złożoności (por. Rutkowska, Szuster 2003). Badana grupa – adolescenty, z uwagi na kontekst rozwojowy, wydaje się odzwierciedlać te właściwości.

nieniem schematów, skryptów i przekonań sprzyjających agresji zawartych w przekazach medialnych – internalizacja, oraz spadkiem prognozy wrażliwości emocjonalnej – desentyzacja (Bushman, Huesmann 2006).

Możemy tę zależność interpretować także przez pryzmat teorii społecznego uczenia się (Bandura 2007) jako efekt treningu, utrwalenia wzorca reagowania w wyniku powtarzalnych, zakończonych pozytywnym wzmocnieniem, podobnych działań o charakterze społecznym.

Ten specyficzny trening „bycia sprawcą” w sieci jest formą współczesnej, zdecydowanie negatywnej, socjalizacji młodzieży. Efekt ten jest szczególnie niepokojący, gdyż zgodnie z uzyskanymi wynikami trening zachowań antyspołecznych w Internecie może nasilać zachowania agresywne zarówno w sieci, jak i w kontakcie bezpośrednim.

Stwierdzono także związek między tendencją do zachowań antyspołecznych a byciem ofiarą cyberprzemocy. Dlaczego tak się dzieje?

Możemy na ten wynik spojrzeć jako przejaw zemsty – przeniesienie agresji na inną osobę, a często i do innego środowiska. Agresja może być skierowana na obiekt niezwiązany bezpośrednio z doświadczanym poczuciem krzywdy, może być także przemieszczona w inną przestrzeń funkcjonowania społecznego.

Łatwości ekspresji agresji w Internecie mogą sprzyjać cechy cyberprzestrzeni w interakcji z pewnymi elementami zaburzeń zachowania występującymi u ofiar przemocy, tj.:

- brakiem poczucia rzeczywistości i tendencją do ucieczki od realnej rzeczywistości w świat fikcji, którym może stać się Internet,
- biernością i brakiem inicjatywy ofiar, które mogą sprawiać, że tchórzliwa odmiana przemocy rówieśniczej będzie chętniej obieraną drogą poradzenia sobie ze swoją frustracją, niekoniecznie jednak w sposób konstruktywny.

Nasilenie zachowań antyspołecznych u ofiar cyberprzemocy możemy rozpatrywać także jako wzorzec zachowania interpersonalnego i przejaw norm rówieśniczych, powstających na podstawie obserwacji reakcji rówieśników na własną osobę w Internecie.

Za taką interpretacją może przemawiać powszechność doświadczeń o przeciętnym natężeniu zarówno jako sprawcy, jak i ofiary cyberprzemocy. Młodzi ludzie na własnym przykładzie uczą się, że cyberprzemoc jest normą, młodzieżowym stylem regulacji relacji – atakują ci, którzy są atakowani i ci, którzy atakują stają się celem ataków.

Specyfika klimatu sieci może sprzyjać przykuwaniu do siebie uwagi za wszelką cenę oraz powstawaniu pewnym norm rówieśniczych i przekonań sprzyjających (por. Willard 2007) nasileniu zachowań antyspołecznych.

Młodzież w sieci eksperymentuje z własnym wizerunkiem, wyrażanym m.in. przez negatywne zachowania względem innych. Naturalna tendencja do testowania granic zasad moralnych utrudnia dbanie o uczucia innych w sieci i sprzyja łatwości ujawniania w niej wrogich zachowań.

Aby w okresie relatywizmu moralnego (Kolberg 1986; za: Vasta i in. red. 1995) nie przekraczać niezinternalizowanych jeszcze norm społecznych (Gołąb, Reykowski 1985), młodzież potrzebuje wyraźnych, osadzonych w konkretnym kontekście „kierunkowskazów zachowań”.

Tych kierunkowskazów w postaci realnej obecności innych dorosłych – koniecznej dla egzekwowania zachowań zgodnych z normami (Piaget, Kolberg, za: Wojciszke, Baryła 2002) w Internecie brakuje, co dodatkowo wzmacnia wpływ norm grupy rówieśniczej często promujących zachowania antyspołeczne na zasadzie prostej opozycji wobec tego, co przekazywane i oczekiwane przez dorosłych.

Płeć a zachowania antyspołeczne i cyberprzemoc

Choć płeć nie różnicowała częstości wyborów zachowań antyspołecznych, to uwzględniając warunki, w których budowana była relacja, chłopcy okazali się częściej przejawiać zachowania antyspołeczne w warunkach zapośredniczonych przez komputer niż bezpośrednich. Ten rezultat kolejny raz wskazuje na facilitujący wpływ pośredniego charakteru relacji na łatwość ujawniania zachowań antyspołecznych.

Analizy uwzględniające płeć potwierdzają nieco większą skłonność chłopców do podejmowania zachowań antyspołecznych. Jednocześnie chłopcy okazali się

być częstszymi sprawcami cyberprzemocy, co jest zbieżne z wynikami innych badań (Hinduja, Patchin 2008).

Większa częstość zachowań agresywnych w sieci wśród chłopców może pośrednio dowodzić trudności w aktywizacji empatii, jako ważnego czynnika ograniczającego zachowania agresywne. Młodzież płci męskiej, która generalnie prezentuje inny typ orientacji międzyosobowej, nastawionej bardziej na działania niż na odczuwanie (Bakan 1966; Hoffman 1977), w Internecie wykazuje się wyższą agresją niż w kontakcie bezpośrednim.

Podsumowanie

Adolescenci w sieci

Dla pokolenia e-generacji – adolescentów uczęszczających obecnie do szkół gimnazjalnych – Internet jest nie tylko źródłem informacji czy centrum rozrywki, ale jedną z głównych płaszczyzn społecznego funkcjonowania. Współcześnie dostępne media poszerzają i przeobrażają przestrzeń życia młodzieży, a dorastanie w cyberprzestrzeni nadaje adolescencji inną jakość. Czy wpływ ten ma charakter pozytywny?

Wyniki badania pokazują, że nie zawsze i niekoniecznie, potwierdzając przypuszczenie, iż współczesną areną agresji rówieśniczej, zachowań ryzykownych i społecznie nieaprobowanych w coraz większym stopniu stają się cyberprzestrzeń. Jest to tendencja niepokojąca, gdyż skutki cyberprzemocy mogą być bardzo dotkliwe dla ofiar i dla sprawców. Co jest raz wrzucone do sieci – żyje własnym życiem, z racji szybkości rozprzestrzeniania się w niej informacji i trwałości tych śladów, narażając ofiary cyberprzemocy na długotrwałe utrzymywanie się takiego niebezpiecznego dla równowagi psychicznej stanu, a sprawcom uniemożliwiając „odkręcenie” efektów lekkomyślnego zachowania.

Trwałość śladów internetowej przemocy sprawia, że cyberprzemoc uderza w społecznego wizerunek jednostki (por. Wojtasik 2007)

ze znacznie większą siłą niż tradycyjna przemoc rówieśnicza. Jednocześnie jest to forma przemocy nie tylko trudniejsza do określenia, ale również znacznie trudniejsza do zaobserwowania, czemu sprzyja fakt, iż nastoletni internauci rzadko informują najbliższe otoczenie o doświadczeniu cyberprzemocy.

Współczesny młody człowiek żyje w otaczającej go przestrzeni medialnej, w której osoby dorosłe są jedynie gośćmi czy wizytatorami – mniej technicznie zorientowanymi w nowinkach. Ten brak technicznych kompetencji i „audiowizualnego doświadczenia świata” dorosłych daje młodym ludziom zdecydowaną przewagę nad swoimi nauczycielami i rodzicami w sieci, czyniąc komunikację międzypokoleniową, a zwłaszcza rozmowy o Internecie przepaścią jeszcze trudniejszą do przebycia. Sprawia to, że w trudnej sytuacji dzieci i młodzież w pierwszej kolejności szukają wsparcia u rówieśników.

Rodzice czy pedagodzy o takich sytuacjach dowiadują się niezmiernie rzadko – od 6% do 12% wskazań (Wojtasik 2007). Brak efektywnej kontroli i obecności dorosłych w sieci sprawia, że nierozsądne pomysły przeradzają się w czyn, krzyk ofiary nie jest słyszany, a realna pomoc zazwyczaj nie nadchodzi w porę.

Cyberprzemoc – wyzwanie dla współczesnej edukacji

Ewolucja tradycyjnej przemocy rówieśniczej w kierunku cyberprzemocy jest efektem *poszerzenia terenu szkoły o obszar cyberprzestrzeni* (Pulak 2008, s. 23), stawiając nowe wyzwania przed szkołą w ramach zadań wychowawczych. Edukacja medialna powinna być rozumiana już nie tylko jako prezentacja klarownego kodeksu zasad, co wolno, a czego nie wolno robić

w Internecie, żeby nie wpaść w sidła internetowych zagrożeń – ale trening zachowań społecznych wpisany w realia kontaktów za pośrednictwem przez Internet.

Istnieje zapotrzebowanie na program edukacyjny uświadamiający na drugiego człowieka w sieci, uświadamiający, jak cechy Internetu mogą sprzyjać zachowaniom wrogim wobec innych, prowadząc do cy-

berprzemocy, i jak ten wpływ kontrolować.

Wychowanie młodzieży do prawidłowego funkcjonowania w Internecie powinno owocować umiejętnością oceny konsekwencji swoich działań, odpowiedzialnością za wykorzystywanie materiałów dostępnych w Internecie, publikowane treści oraz do-

brostan psychiczny osoby, z którą wchodzi-
my w interakcje w sieci.

Przed rodzicami i szkołą stoi zadanie wzbogacenia dotychczasowych działań na rzecz bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w Internecie o brakujący i bardzo ważny nowy wymiar: *Pamiętaj, że po drugiej stronie też jest człowiek.*

This article analyzes adolescents' social functioning on the Internet, with a special emphasis on violent behaviour referred to as cyberbullying. It discusses an experimental study that has tried to find out whether young people active in the cyberspace are more likely to exhibit antisocial behaviour – compared to real-world personal interactions – and how their previous experience of being a perpetrator or victim of cyberbullying may influence their tendency to undertake such behaviour. The article also analyses the causes of hostile behaviour on the Web, indicating two main sources: adolescents' individual characteristics (as manifestations of the development process), and specific features of the Internet.

Literatura

- Bakan D. (1966), *The duality of human existence*, Chicago: Randy McNally.
- Bandura A. (2007), *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Batorski D., Marody M., Nowak A., red. (2006), *Spoleczna przestrzeń Internetu*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Akademia”.
- Batson C.D. (1991), *The altruism question: Toward a social-psychologist answer*, New York Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burges-Proctor A., Patchin J.W., Hinduja S. (2009), *Cyberbullying and online harassment: reconceptualizing the vicimisation of adolescent girls*, w: *Female crime victims: reality reconsidered*, NJ: Prentice Hall.
- Bushman B., Huesmann L.R. (2006), *Short-term and long-term effects of violent media on aggression in children and adults*, „Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine”, vol. 160, s. 348–352.
- Castells M. (2003), *Galaktyka Internetu*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Clarke D. (2005), *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, Gdańsk: GWP.
- Domaszewski Z. (2007), *Cyberbullying: plaga internetowej przemocy*, [dostęp 6.09.2007], dostępny w Internecie: <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,42904,3901940.html>.
- Drwal R., Wilczyńska J. (1985), *Opracowanie kwestionariusza aprobaty społecznej*, „Przegląd Psychologiczny”, tom XXIII, nr 3, s. 569–582.
- Gołąb A., Reykowski J. (1985), *Studia nad rozwojem standardów ewaluacyjnych: zmiany w motywacji zachowań prospołecznych*, Wrocław: Ossolineum.
- Hinduja S., Patchin J.W. (2008), *Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization*, „Deviant Behavior”, vol. 29(2), s. 129–156.
- Hoffman M.L. (1977), *Sex differences in empathy and related behaviors*, „Psychological Bulletin”, vol. 84(4), s. 712–722.

- Jarymowicz M., red. (2001), *Pomiędzy afektem a intelektem – poszukiwania empiryczne*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Joinson, A.N. (1998), *Causes and implications of disinhibited behavior on the internet*, w: J. Gackenbach (red.), *Psychology and the Internet*, San Diego: Academic Press, s. 43–60.
- Joinson A.N. (2003), *Understanding the psychology of internet behavior*, New York: Palgrave Macmillan.
- Jonak Ł., Mazurek P., Olcoń A., Przybylska A., Tarkowski A., Zając J.M., red. (2006), *Re: internet – społeczne aspekty medium. Polskie konteksty i interpretacje*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Mazurek P. (2006), *Anatomia internetowej anonimowości*, w: D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), *Spółeczna przestrzeń Internetu*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Akademia”, s. 79–90.
- Nowak A., Krejtz K. (2006), *Internet z perspektywy nauk społecznych*, w: D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), *Spółeczna przestrzeń Internetu*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Akademia”, s. 5–19.
- Ohme R.K. (2003), *Podprogowe informacje mimiczne: ujęcie psychologii eksperymentalnej*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologicznego PAN.
- Olweus D. (2007), *Mobbing – fala przemocy w szkole: jak ją powstrzymać?*, Warszawa: Santorski – Wydawnictwo Jacek Santorski & CO.
- Piaget J. (1966), *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pulak I. (2008), *Dzieci i młodzież w sieci. Aspekt pedagogiczny*, w: M. Kowalski (red.), *Internet między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem*, Tychy: Maternus Media.
- Rutkowska D., Szuster A. (2003), *Operowanie pojęciami wartościującymi w warunkach wzbudzenia automatycznego vs refleksyjnego systemu wartościowania u osób o różnym stopniu ukształtowania standardów pozaosobistych*, „Studia Psychologiczne”, vol. 41/2, s. 107–130.
- Strzelecka M. (2007), *Kłamstwa Internetu*, „Gazeta Wyborcza”, [dostęp 24.07.2007], dostępne w Internecie: http://www.saferinternet.pl/wiadomosci_z_prasy/klamstwa_internetu.html.
- Vasta R., Haith Marshall M., Miller Scott A., red. (1995), *Psychologia dziecka*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Wallace P. (2005), *Psychologia Internetu*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Willard N.E. (2007), *Cyberbullying and cyberthreats. Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*, Eugene: Center for Safe and Responsible Internet Use.
- Wojciszke B., Baryła W. (2002), *Potoczne rozumienie moralności*, w: M. Lewicka i J. Grzelak (red.), *Jednostka i społeczeństwo. Podejście psychologiczne* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, s. 49–66.
- Wojciszke B., Baryła W. (2002), *Potoczne rozumienie moralności*, w: M. Lewicka (red.), Ł. Wojtasik (2007), *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*, Fundacja Dzieci Niczyje/gemiusAdHoc, [dostęp 4.03.2007], dostępne w Internecie: http://www.saferinternet.pl/raporty/przemoc_rowiesnicza_a_media_elektroniczne.html
- Zając J.M. (2006), *Zapośredniczone kontakty społeczne w sytuacjach zadaniowych*, w: Ł. Jonak, P. Mazurek, M. Olcoń, A. Przybylska, A. Tarkowski, J.M. Zając (red.), *Re: internet – społeczne aspekty medium. Polskie konteksty i interpretacje*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, s. 153–174.

O AUTORZE

JULIA BARLIŃSKA jest doktorantką na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz absolwentką Szkoły Trenerów Intra. W Fundacji Dzieci Niczyje od czterech lat zajmuje się koordynacją szkoleń i programów edukacyjnych realizowanych w ramach kampanii *Dziecko w Sieci*. Jest współautorką programów edukacyjnych i e-learningowych na temat bezpiecznego korzystania z Internetu oraz organizatorem i prelegentem konferencji i warsztatów związanych z tematyką zagrożeń internetowych adresowanych do dzieci, rodziców i profesjonalistów pracujących z dziećmi z całej Polski.